

Ю. В. Кривенко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету
“Одеська юридична академія”

УДК 347.621:348

ДО МОЖЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ РЕЛІГІЙНОГО ШЛЮБУ

У контексті розвитку та становлення сімейного законодавства досліджується питання визнання релігійного шлюбу на рівні держави. Акцентується увага щодо визначення поняття шлюбу, релігійного шлюбу та необхідності передбачення процедури державної реєстрації релігійного шлюбу.

Ключові слова: шлюб, релігійний шлюб, процедура реєстрації.

На сьогодні в нашій державі склалася достатньо цікава ситуація з приводу ставлення держави до релігії та дотримання норм законодавства із свободи совісті та віросповідання. Визначення питання щодо можливості визнання релігійного шлюбу відповідно до сімейного законодавства України є теоретично та практично обґрунтованим.

Незважаючи на значні зміни, які відбуваються в релігійному житті українського суспільства, в більшості випадків незмінною залишається низка положень, на яких відчувається значний вплив застарілих норм радянського періоду. Впродовж тривалого часу більшість вчених стверджувала про відсутність впливу релігійних норм на різні галузі законодавства, в тому числі й на сімейне право. Нині за старою звичкою продовжують не визнавати релігійний шлюб, посилаючись на те, що Україна є світською державою, але чомусь саме таке ставлення ми можемо спостерігати лише щодо релігійного шлюбу.

На практиці складається зовсім інша ситуація: в школах викладається курс “Основи християнської етики”, діти навчаються за підручниками, які були схвалені Міністерством освіти і науки України [1, с. 224]. Поряд з навчальними закладами, на території військових частин, лікарень, пенітенціарних закладів та інших різноманітних установ та закладів будують, відновлюють церкви та релігійні організації. Державні службовці беруть участь у різноманітних релігійних заходах. Однак щодо визнання релігійного шлюбу продовжуємо користуватися вже давно застарілими нормами і вважаємо, що релігійний шлюб не відповідає інтересам держави, а чи так це насправді? Обласні управління юстиції наводять статистичні дані про збільшення кількості релігійних шлюбів (вінчань), але не ставлять питання щодо можливості реєстрації релігійного шлюбу, а лише констатують факт неможливості визнання релігійного шлюбу на рівні держави.

На сучасному етапі розвитку та становлення вітчизняного законодавства це питання викликає інтерес серед науковців та практиків та взагалі є цікавим для пересічних громадян.

Слід зазначити, що питання стосовно поняття релігійного шлюбу неодноразово досліджувалося вченими та виступає предметом дослідження вчених на сучасному етапі (В. І. Лубський [2, с. 132–144], В. О. Ципін [3, с. 258–274], З. В. Ромовська [4, с. 64–97] та ін.), але, як правило, аналізується лише в

історичному розрізі, і майже зовсім не приділяється увага можливості визнання релігійного шлюбу за сімейним законодавством України.

Мета дослідження — проаналізувавши норми вітчизняного законодавства, передбачити можливість визнання релігійного шлюбу на рівні держави.

Відповідно до поставленої мети були вирішені такі завдання:

- 1) характеристика поняття релігійного шлюбу;
- 2) визначення можливості реєстрації релігійного шлюбу на рівні держави.

Звернемося до суті релігійного шлюбу, його особливостей та можливості використати європейський досвід у питанні визнання релігійного шлюбу на рівні держави.

Канонічні збірники православної церкви оперують визначенням терміна “шлюб”, яке запропонував римський юрист Модестин (III ст.): “Шлюб — це союз чоловіка і жінки, спільне життя, співучасть у Божеському і людському праві”. Християнська церква, запозичивши визначення шлюбу з римського права, надала йому християнське наповнення, основане на свідощті Святого Письма) [5, с. 65].

У правовій літературі всі країни за ознакою форми шлюбу розподіляються на такі, що дозволяють лише цивільну форму реєстрації шлюбу (Франція, ФРН, Японія, більшість штатів США); країни, які дозволяють лише церковну форму укладання шлюбу (Ізраїль, Ірак, Іран, Греція, Португалія); країни, в яких визнаються і породжують юридичні наслідки як церковна, так і цивільна форми шлюбу за вибором осіб, які вступають до шлюбу (Англія, Бразилія, Швеція, Норвегія, Данія); такі країни, в яких визнаються юридично не оформлені шлюби чи “шлюби за загальним правом”, “за звичаєм і загальною думкою” чи інші неформальні шлюби (деякі штати США) [6].

Для визнання “шлюбом” не оформлених юридично стосунків за правом деяких країн необхідно, наприклад, наявність спільного проживання протягом певного строку, сприйняття цих осіб сусідами й друзями як подружжя, здійснення певних обрядів тощо.

У свою чергу, обряд є лише різновидом звичаю, усталеною сукупністю умовних дій, які в образно-символічній формі закріплюють звичаї у фольклорній пам’яті. Є обряди із дуже складною процедурою, як правило, ті, що пов’язані з найважливішими подіями життя членів спільноти (сім’ї, етносу, трудового колективу, релігійної громади тощо). Такі звичаї називають ритуалами, тобто сукупністю обрядів, пов’язаних із відзначенням найважливіших життєвих подій, які мають культовий зміст. Такими, зокрема, є ритуали, що супроводжують перехід людини одного соціального статусу в інший, так звані обряди ініціації — ритуали, якими позначають, наприклад, перехід із дитинства у дорослий стан, одруження, поховання. Так, при одруженні наречений і наречена переходять із статусу парубка і дівчини у статус одружених людей [7, с. 358–359]. У доктрині “шлюб” умовно класифікують на три види: шлюб–договір, шлюб–статус, шлюб–партнерство. Перша концепція означає, що за законодавством встановлюються певні вимоги щодо реєстрації шлюбу, умов його дійсності, можливості відшкодування збитків, що виникли внаслідок розірвання шлюбу, встановлення договірної форми майна. Друга концепція базується на тому, що основною метою шлюбу є створення сім’ї, народження і виховання дітей, тому шлюб — це особливий статус, який набувається суб’єктом на основі закону і включає певні права й обов’язки, які сторони за власною волею не можуть змінити. Третя концепція характеризується рівністю сторін у шлюбі з відсутністю суворої фіксації прав і обов’язків сторін. Відповідно до ч. 1 ст. 21 СК України шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану, тобто в Україні встановлена світська (цивільна) письмова форма шлюбу, реєстрація якого здійснюється в державних органах і в порядку, передбаченому гл. 4 СК України. Що стосується релігійного шлюбу, то він, за загальним правилом, не вважається підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов’язків подружжя, крім випадків, коли релігійний

обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення державних органів реєстрації актів цивільного стану (ч. 3 ст. 21 СК України).

Історично склалось, що існує два способи укладення шлюбу: церковний та державний (цивільний). Якщо перший надає можливість укласти шлюб через проведення церковного обряду, то другий вимагає обов'язкової реєстрації шлюбу спеціальним державним органом. В Україні укладеним вважається шлюб, що був зареєстрований відповідним державним органом, церковний (релігійний) шлюб правового значення не має, проте він і не заборонений.

Церковне право визначає шлюб як моногамний союз чоловіка та жінки, яких характеризується неподільним спілкуванням та взаємною співучастю у Божому та людському праві упродовж життя. Церква розглядає шлюб як релігійний акт, укладення та припинення якого залежить від того, до якого віросповідання належать подружжя. Починаючи з часів Давньої Русі, питання сім'ї та шлюбу знаходилося під юрисдикцією церкви. Існувала тільки церковна форма шлюбу.

Шлюбно-сімейні відносини Київської Русі регулювалися виробленими у взаємодії сімейних колективів та органів публічної влади правовими звичаями. Основою створення сім'ї була змова (домовленість) молодих.

Із запровадженням християнства 988 року і присвоєнням церкви монопольного права укладання шлюбу почали своє становлення норми шлюбного права. Процес відбувався двома шляхами: через трансформацію давніх весільних обрядів у правовий звичай і через узаконення рішень органів церковної влади, що спиралася у своїх діях на візантійське шлюбне право. Їх узаконення належить до середини XI ст. [8, с. 73–74].

Чимало яскравих прикладів подружньої поведінки та родинного життя XVI–XVIII століть наводять у своїх роботах та художніх творах історик і белетрист Орест Левицький. Так, він зазначає, що не лише серед простолюду, а й поміж вищих верств, зокрема й духовенства, “церковне вінчання само по собі без виконання весільного обряду не мало у шлюбній справі ніякого рішучого значення, а справлялося тільки як релігійний акт”. Для людини важливіше було укладення угоди після заручин і сватання. У 1726 році овруцький шляхтич, “уніат” Василь Виговський скаржився, що пани Вербицькі “змовили” за нього доньку і навіть повінчали, а потім, не дочекавшись весільного акту, віддали заміж за іншого. Для Виговського то були “шкода і безчестя”, й на акт вінчання як форму узаконення шлюбу ніхто не зважав [10].

Та церковні практики поступово з багатьма відхиленнями брали гору над народними звичаями. Уже 1634 року чернігівський архієпископ Ісайя Копинський велів священикам відлучати від церкви тих, хто живе невінчаним. Чинним церковний шлюб визнавали й державні органи, що вирішували справи спадку та опіки щодо дітей невінчаного подружжя. Синод Російської імперії 18 листопада 1744 р. наказував під час цього таїнства брати з молодих підписку, що одразу після його закінчення, не чекаючи весілля, вони почнуть жити разом як подружжя. Такий тиск призвів до утвердження нової практики вінчання і святкування весілля в один день [9].

Для вступу в шлюб від жінок на Русі вимагалось виконання багатьох умов. Однією з них був шлюбний вік: 15–16 років, в XIV–XV ст.ст. від 12 до 18 років.

З кінця IX ст. закон вимагає для дійсності шлюбу церковного вінчання, відтоді встановлюється відома донині обрядова форма вінчання як особливого церковного дійства. Церква визначає, що не сам шлюб є таїнством, а церковне священнодійство.

Церковний шлюб можна брати тільки двічі, максимум три рази. Не кожна людина може вступати у шлюб. Існують обмеження щодо віку (це повинні бути особи, котрі досягли повноліття і не є старшими 80 років), стану здоров'я (наприклад, не можуть бути вінчаними ідіоти чи безумці), ступеня спорідненості (заборонено брати шлюб кровним родичам по прямій лінії, близьким родичам по бокових лініях; хрещеним батькам і дітям; хрещеним батькові й матері між собою) [10, с. 9–10].

Церковний шлюб не може бути укладений у таких випадках:

1. Нездатності або неможливості свідомого та вільного самовизначення волі.
2. Недосягнення шлюбного віку (чоловікам 18 років, жінкам 16 років).
3. Фізична неспроможність (слід розуміти як нездатність до злягання, а не як нездатність до дітонародження, яка повинна виникнути до шлюбу, а не під час шлюбу).
4. Перебування в іншому шлюбі.
5. Три послідовно укладені раніше шлюби (другий шлюб може бути дозволений всім з умовою відбутися церковне покаяння; третій шлюб дозволяється за тих же умов особам, які не досягли 40-го віку та не мають дітей від попередніх шлюбів; треті та четверті шлюби — заборонені особам, які досягли 40-го віку та мають дітей).
6. Духовний сан та монашество.
7. Різні віросповідання. Церква забороняла укладення шлюбів з представниками інших конфесій. Однак ці заборони не поширювалися на великокнязівські родини, члени яких досить часто укладали шлюбні угоди з представниками правлячих династій зарубіжних країн. Православна церква допускає шлюб лише між православними, у католиків між будь-яким християнами, а також з невірними, у протестантів взагалі шлюб не потребує обов'язкового церковного освячення. Іудеям бажано одружуватися на одновірцях. Мусульманин може одружитися на жінці іншої віри, а мусульманка — вийти заміж лише за мусульманина.
8. Злочин (посягання на життя одного з подружжя та ін.).
9. Родинні зв'язки та спорідненість.

Існують й інші заборони, які не припиняють шлюб і до них слід віднести такі:

1. Відсутність згоди батьків (незалежно від віку осіб, які укладають шлюб).
2. Відсутність згоди опікунів та піклувальників.
3. Заборонене для укладення шлюбів місце та час, а також некомпетентність священика, який проводить обряд вінчання.
4. Знаходження на нижчих ступенях духовного сану.
5. Незнання Символу віри, молитов, десяти заповідей, а також відсутність на сповіді та св. Причасті за рік до вступу у шлюб. Шлюбні зв'язки церкви проголошувалися непорушними.

Враховуючи те, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави [11], традиційно перевага надається цивільному шлюбу. Впродовж тривалого часу сформувалася практика укладення релігійного шлюбу, а саме цивільний шлюб повинен передувати церковному. Оскільки церква поважає закони держави, бажано, щоб державне оформлення шлюбу передувало вінчанню в церкві. Проте це не є суворим правилом. У будь-якому разі до вінчання або після нього в канцелярію церкви треба обов'язково представити свідоцтво про одруження, оскільки в церковних метричних книгах робиться відмітка про номер та дату видачі такого свідоцтва. Різниця в часі між вінчанням і державною реєстрацією шлюбу не повинна перевищувати кількох днів, максимум до одного тижня. Однак на практиці виникає питання щодо визнання нерелігійного шлюбу як такого, а встановлення в судовому порядку факту проживання однією сім'єю, щоб довести, що у чоловіка та жінки виникли взаємні права та обов'язки [12].

Отже, особи, які після вінчання спільно проживають без реєстрації шлюбу, мають статус сім'ї, але й не мають правового статусу подружжя. Держава не визнає релігійні шлюби, але й не забороняє, то чи не покращить ситуацію можливість поєднання цивільного та релігійного шлюбу з подальшою реєстрацією органами ДРАГСу. Подружжя незалежно від віросповідання укладають релігійний шлюб, отримують свідоцтво єдиного встановленого зразка, у встановлений термін свідоцтво подають до ДРАГСу, працівники якого вносять запис до єдиного державного реєстру.

Список використаних джерел

1. Основи християнської етики (5 клас) [Текст] : [навч. посіб.] / [В. М. Жуковський, Н. М. Лахман, Т. В. Саннікова та ін.]. — К. : Література ЛТД, 2007. — 224 с.
2. Лубський, В. І. Релігієзнавство [Текст] : [навч. посіб.] / В. І. Лубський. — К. : Вілбор, 2002. — 432 с.
3. Цьпин, В. А. Курс церковного права [Текст] / В. А. Цьпин. — М. : Клин, 2002. — 702 с.
4. Ромовська, З. В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар [Текст] / З. В. Ромовська. — К. : Ін Юре, 2003. — 532 с.
5. Бурмило, І. Історія церкви [Текст] / протоієрей Ігор Бурмило. — Чернівці : Книги-XXI, 2007. — 424 с.
6. Міжнародне приватне право [Текст] : [навч. посіб.] / за заг. ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жупмана. — К. : Юрінком Інтер 2007. — 368 с.
7. Майданник, Р. А. Цивільне право: Загальна частина [Текст] / Р. А. Майданник. — К. : Алерта, 2012. — Т. 1. Вступ у цивільне право. — 472 с.
8. Петренко, І. М. Шлюбно-сімейні відносини в православній повсякденній культурі Росії XVIII ст. [Текст] : дис. ... д-ра істор. наук : 07.00.02 "Всесвітня історія" / Петренко Ірина Миколаївна. — К., 2011. — 455 арк.
9. Маслійчук, В. Шлюби вінчані й невінчані. Як подружній союз став добровільним, громадянським і укладеним по коханню / В. Маслійчук // Тиждень. — 2012. — 20 грудня [Електронний ресурс] Тиждень.ua. — URL : <http://tyzhden.ua/History/65729>.
10. Загоровский, А. И. Курс семейного права [Текст] / А. И. Загоровский ; под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2003. — 464 с.
11. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Текст] // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
12. Вінчання. Українська православна церква [Електронний ресурс] Агентство з організації святкових заходів Валентина Гірякова. — URL : http://www.uspih.lviv.ua/a_vinchp.html.

Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права
Національного університету "Одеська юридична академія"
(протокол № 11 від 11 лютого 2013 року)

Надійшла до редакції 02.04.2013

Кривенко Ю. В. К вопросу признания религиозного брака

В контексте развития и становления семейного законодательства исследуется вопрос признания религиозного брака на уровне государства. Акцентируется внимание относительно определения понятия брака, религиозного брака и необходимости предсказания процедуры государственной регистрации религиозного брака.

Ключевые слова: брак, религиозный брак, процедура регистрации.

Kryvenko, Y. V. To the Question of the Recognition Religious Marriage

In the context of the development and formation of family law the question of recognition of religious marriage on the state level is investigated. The definition of marriage, religious marriage and necessity to predict the procedure of state registration of a religious marriage are emphasized.

Keywords: marriage, religious marriage, the registration procedure.

